

AGNIESZKA NYMŚ-GÓRNA

RELACJE RODZINNE W OBLCZU KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI

ABSTRACT. Agnieszka Nymś-Górna, *Relacje rodzinne w obliczu kary pozbawienia wolności* [Family relationships in the face of incarceration], edited by Aldona Żurek, Ryszard Necel, „Człowiek i Społeczeństwo” vol. LIX: *Życie rodzinne współczesnych Europejczyków* [Family life among contemporary Europeans], Poznań 2025, pp. 99–108, Adam Mickiewicz University. ISSN 0239-3271, <https://doi.org/10.14746/cis.2025.59.5>.

This article addresses the issue of how families of incarcerated individuals function, highlighting the multidimensional nature of the crisis that affects the relatives of those serving prison sentences. Each dimension entails distinct emotional, social, and practical challenges, both for the inmate and for their loved ones. Particular attention is given to the disorganization of family life, stigmatization, loneliness, parenting difficulties, and the weakening of emotional bonds as a result of penal isolation. The article emphasizes the importance of preparing families for reintegration, the challenges they face, and the need for systemic support that includes not only the incarcerated individuals but also their families. It also proposes potential support measures aimed at mitigating the negative consequences of imprisonment and increasing the chances of successful social reintegration.

Keywords: family, imprisonment, reintegration, prisoners, crisis, social support, social readaptation

Agnieszka Nymś-Górna, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Socjologii, ul. Szamarzewskiego 89C, 60-568 Poznań, e-mail: agnieszka.nyms@amu.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0001-5538-1953>.

Wprowadzenie

Człowiek jako istota społeczna rozwija się w interakcji z innymi ludźmi, co determinuje nie tylko jego zachowania, lecz także system wartości, normy i role społeczne. W tym kontekście kluczową rolę w życiu jednostki odgrywa

rodzina, a jej znaczenie jest szczególnie istotne dla osób skazanych na karę pozbawienia wolności. Celem artykułu jest analiza wielowymiarowych skutków uwięzienia jednostki dla funkcjonowania jej rodziny oraz wskazanie na potrzebę systemowego podejścia do wspierania bliskich osób pozbawionych wolności. Rodzina jest współuczestnikiem procesu resocjalizacji, który – mimo braku formalnej roli instytucjonalnej – odgrywa istotną rolę w utrzymaniu więzi społecznych i przygotowaniu skazanych do reintegracji po odbyciu kary. Artykuł ma charakter przeglądowy, a jego zadaniem jest uwrażliwienie na konieczność tworzenia rozwiązań wspierających zarówno osoby skazane, jak i ich bliskich, w trakcie i po odbyciu kary pozbawienia wolności.

Prawne aspekty utrzymywania przez skazanych kontaktów z rodziną

Zapewnienie skazanym możliwości kontaktu z rodziną jest kluczowym elementem ochrony ich praw człowieka. Zarówno ustawodawstwo krajowe, jak i standardy międzynarodowe podkreślają znaczenie więzi rodzinnych dla osadzonych. Prawo penitencjarne w Polsce podkreśla konieczność ułatwiania kontaktów rodzinnych dla skazanych (Ustawa o Służbie Więziennej, 2016). Zasady dotyczące utrzymywania kontaktów rodzinnych są też regulowane w Kodeksie karnym wykonawczym (1997), który przewiduje prawo do widzeń z rodziną oraz możliwość korespondencji i kontaktu telefonicznego, a także przekazywania paczek.

Na poziomie międzynarodowym szczególne znaczenie mają poniższe dokumenty:

- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych – artykuł 10 stanowi, że wszystkie osoby pozbawione wolności powinny być traktowane z szacunkiem dla ich godności i człowieczeństwa;
- Reguły Mandeli, które zawierają szczegółowe wytyczne dotyczące warunków odbywania kary, w tym obowiązek zapewnienia osadzonym prawa do regularnych kontaktów z rodziną (Reguła 58);
- Europejska Konwencja Praw Człowieka – artykuł 8 gwarantuje prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, co obejmuje również prawo więźniów do utrzymywania relacji rodzinnych;
- Europejskie Reguły Więzienne, które zalecają, aby administracja więzienna ułatwiała kontakt więźniów z rodzinami i wspierała te więzi w miarę możliwości (Reguła 24).

Warto zastanowić się także nad barierami, z jakimi mierzą się skazani w utrzymywaniu kontaktów z rodziną podczas odbywania kary pozbawienia wolności. Mogą wynikać z ograniczeń instytucjonalnych (np. limit widzeń, restrykcyjne zasady odbywania widzeń), ekonomicznych (koszty dojazdu, koszty paczek) czy emocjonalnych (wstyd, poczucie winy, złość). Wskazuje się także na negatywne skutki braku kontaktu z rodziną, w tym samotność i depresję (Burns i in., 2024) oraz wyzwania, przed jakimi stoją rodzice odbywający karę pozbawienia wolności w kontekście kontaktu z dziećmi (Dargis i Mitchell-Somoza, 2021).

Znaczenie rodziny dla skazanych

Według Aldony Żurek współcześnie „rodziną stawiała się ta grupa, którą jej członkowie definiowali jako rodzinę”, co wskazuje na subiektywne podejście do tego określenia. Rodzina stała się dynamicznym pojęciem, zależnym od kontekstu społecznego, kulturowego oraz indywidualnych doświadczeń i interpretacji jej członków (Żurek, 2020: 92).

Bliskie relacje z rodziną mogą stanowić silną motywację do zmiany sposobu postępowania i unikania ponownych konfliktów z prawem. Wsparcie ze strony bliskich często obejmuje pomoc emocjonalną, materialną, a także w znalezieniu pracy czy mieszkania, co jest kluczowe w pierwszych miesiącach po opuszczeniu zakładu karnego (Wolińska, 2016). Paulina Wolińska analizuje rolę rodziny w życiu skazanych na karę pozbawienia wolności, uwzględniając trzy kluczowe okresy: przed osadzeniem, podczas odbywania kary oraz po jej zakończeniu. W okresie przedwieziennym środowisko rodzinne ma istotny wpływ na kształtowanie postaw i zachowań jednostki. Silne więzi oraz prawidłowe funkcjonowanie rodziny mogą działać jako czynnik chroniący przed popełnieniem przestępstwa, natomiast dysfunkcje, takie jak przemoc czy uzależnienia, mogą zwiększać ryzyko wejścia na drogę przestępczą. W trakcie odbywania kary pozbawienia wolności utrzymywanie kontaktu z rodziną odgrywa kluczową rolę w procesie resocjalizacji. Wsparcie emocjonalne ze strony bliskich pomaga skazanym w radzeniu sobie z izolacją oraz motywuje do podjęcia działań mających na celu poprawę swojego życia. Regularne kontakty z rodziną mogą również przeciwdziałać negatywnym skutkom izolacji więziennej, takim jak pogłębianie się demoralizacji czy utrata więzi społecznych. Po opuszczeniu zakładu karnego rodzina stanowi często główne źródło wsparcia dla byłych więźniów. Pomaga w reintegracji społecznej, oferując pomoc w znalezieniu

pracy, mieszkania czy odbudowie relacji społecznych. Obecność wspierającej rodziny może znacząco zmniejszyć ryzyko recydywy i ułatwić powrót do normalnego życia w społeczeństwie (Wolińska, 2016: 64–66).

Monika Marczak, powołując się na ustalenia Susan Hoffman-Fishman, przytacza cztery etapy związane z osadzeniem, które są szczególnie trudne dla rodziny. Rozpoczynając od etapu aresztowania, zwrócono uwagę na jego szczególny charakter, zwłaszcza gdy ma miejsce po raz pierwszy. Zarówno skazany, jak i jego rodzina doświadczają niepewności wynikającej choćby z długości rozłąki. Do chwili ogłoszenia wyroku ich życie pozostaje w stanie zawieszenia. Następnie – etap skazania, kiedy pojawia się dezorientacja i lęk. Rodziny starają się zdobyć informacje o miejscu pobytu, warunkach i możliwości kontaktu ze skazanym. W okresie uwięzienia rodziny przeżywają ambiwalentne uczucia, stygmatyzację, problemy materialne i wychowawcze. Skazani tracą więzi społeczne, adaptują się do izolacji i stopniowo popadają w apatię. Etap kończący, przed i po zwolnieniu, związany z powrotem do rodziny, jest trudny i stresujący. Następują zmiany w systemie rodzinnym, a skazani i ich bliscy zmagają się ze stereotypami i społeczną stygmatyzacją (Marczak, 2018: 139–140). Rodziny osadzonych, ale także same osoby uwięzione doświadczają zatem znacznego obciążenia psychicznego i społecznego.

Dla skutecznej resocjalizacji i reintegracji społecznej osób odbywających karę pozbawienia wolności istotne jest zapewnienie im możliwości utrzymywania kontaktu z rodziną. Widzenia (zwłaszcza te odbywające się bezpośrednio przed zwolnieniem z jednostki penitencjarnej) odgrywają kluczową rolę nie tylko w podtrzymywaniu więzi rodzinnych w trakcie osadzenia, lecz także w procesie przygotowania więźniów do opuszczenia zakładu karnego i ponownej adaptacji społecznej. Dodatkową formą wsparcia mogą być programy penitencjarne skoncentrowane na wzmacnianiu kompetencji rodzicielskich, skierowane zarówno do osadzonych ojców, jak i matek. Takie inicjatywy mogą przyczyniać się do poprawy relacji rodzinnych, co z kolei wpływa na skuteczność procesu reintegracji (Harding i in., 2016: 139–140). Programy takie są jedną z ważnych dróg resocjalizacji, ponieważ dotyczą istotnego i często zaniedbywanego wymiaru życia osób skazanych – ich roli jako rodziców. Rodzicielstwo pełni funkcję motywacyjną w procesie zmiany, a wzmocnienie umiejętności wychowawczych rodziców odbywających karę może przeciwdziałać dziedziczeniu wzorców przemocowych, antyspołecznych i wykluczających, co ma znaczenie nie tylko dla pojedynczych rodzin, ale też dla całego społeczeństwa.

Umożliwienie osadzonym podejmowania płatnej pracy zarobkowej z przekazywaniem środków finansowych na utrzymanie rodziny może przynieść

zarówno korzyści ekonomiczne, jak i społeczne. Tego rodzaju aktywność nie tylko wspiera ich bliskich, ale również wzmacnia poczucie odpowiedzialności i sprawczości u więźniów, co sprzyja ich reintegracji po zwolnieniu. Warto również podkreślić, że główny ciężar reintegracji skazanych po opuszczeniu zakładu karnego niejednokrotnie spoczywa na ich rodzinach, w wielu przypadkach nie dysponują one jednak wystarczającymi zasobami materialnymi, emocjonalnymi, a nawet wsparciem instytucjonalnym, co może utrudniać efektywne włączenie byłych więźniów w struktury społeczne. Dlatego konieczne jest wdrażanie kompleksowych strategii wsparcia, uwzględniających zarówno potrzeby osób opuszczających jednostki penitencjarne, jak i ich najbliższych (Harding i in., 2016: 139–140).

Reintegracja społeczna osób opuszczających zakłady karne jest procesem wielowymiarowym, wymagającym wsparcia na wielu poziomach. Co istotne, rodziny często ponoszą znacznie większy ciężar reintegracji, niż przewidują sami skazani przed opuszczeniem jednostki penitencjarnej. Jednym z rekomendowanych rozwiązań jest większe zaangażowanie rodzin w proces planowania reintegracji już na etapie przed zwolnieniem z jednostki penitencjarnej. Aktywne uczestnictwo bliskich pozwala na lepsze przygotowanie zarówno więźniów, jak i ich rodzin do wyzwań związanych z ponownym włączeniem w struktury społeczne (Harding i in., 2016: 139–140).

Oprócz rozwijania programów bazujących na istniejących relacjach rodzinnych konieczne jest także identyfikowanie osób bez stabilnego wsparcia ze strony bliskich. W takich przypadkach szczególnie istotne stają się alternatywne formy pomocy, obejmujące zarówno wsparcie materialne, jak i emocjonalne, co może znacząco zwiększyć szanse na pomyślną reintegrację. Angażowanie członków rodziny w ten proces powinno jednak uwzględniać potencjalne ryzyko związane z nadmiernym obciążeniem bliskich zwolnionych więźniów. Konieczność zapewnienia im zarówno wsparcia emocjonalnego, jak i materialnego może prowadzić do znacznego stresu i napięć wśród członków gospodarstwa domowego. Z tego względu kluczowe jest wdrażanie działań mających na celu minimalizowanie negatywnych konsekwencji tego procesu, tak aby zaangażowanie rodzin przynosiło korzyści zarówno więźniom, jak i ich najbliższym (w tym aspekcie należy poddać analizie choćby możliwość pojawienia się przemocy w rodzinie). W perspektywie instytucjonalnej warto wykazać, że skuteczniejsze angażowanie rodzin w proces readaptacji społecznej może znacząco ograniczyć wskaźniki recydywy, zmniejszając tym samym liczbę więźniów powracających do zakładów karnych. Tym samym rodzina – fundamentalna jednostka wsparcia społecznego – powinna być postrzegana jako kluczowy element

strategii resocjalizacyjnych, wymagający adekwatnego wsparcia ze strony instytucji publicznych oraz organizacji pozarządowych (Naser i La Vigne, 2006: 102–104).

Członkowie rodzin osób skazanych sami też doświadczają licznych trudności zarówno w okresie uwięzienia osoby bliskiej, jak i po jej zwolnieniu. Trudności te obejmują nie tylko stres emocjonalny, lecz także obciążenia finansowe i organizacyjne. W związku z tym istotne jest wdrażanie programów i usług wspierających nie tylko samych skazanych, ale również ich rodziny. Członkowie rodzin zwolnionych więźniów podkreślają szczególną potrzebę wsparcia finansowego oraz pomocy w zakresie zatrudnienia i szkoleń zawodowych dla powracających do społeczeństwa bliskich. Wsparcie to nie tylko zwiększa szanse na skuteczną reintegrację skazanych, ale także zmniejsza ryzyko recydywy i poprawia stabilność społeczno-ekonomiczną całych gospodarstw domowych (Naser i Visser, 2006).

Rodziny osób skazanych, choć formalnie nieobjęte karą, stają się uczestnikami procesu resocjalizacji, ponosząc jego istotne koszty zarówno w wymiarze emocjonalnym, jak i ekonomicznym. Doświadczają one stresu związanego z izolacją bliskiego, stygmatyzacji społecznej, a także obciążeń organizacyjnych i finansowych wynikających z konieczności wspierania byłego więźnia po jego powrocie do społeczeństwa. W tym świetle jawi się potrzeba redefinicji podejścia do reintegracji społecznej – nie jako jednostkowego procesu zmiany osoby karanej, lecz jako złożonego i systemowego działania obejmującego całe jej otoczenie społeczne. Z perspektywy członków rodzin kluczowe znaczenie mają działania wspierające nie tylko psychicznie, ale też strukturalnie – poprzez realne wsparcie ekonomiczne i dostęp do usług aktywizujących. Tego typu działania nie tylko odciążają rodziny z roli nieformalnych osób wspierających resocjalizację, ale również zwiększają szanse na długoterminową reintegrację społeczną byłych więźniów. Zatem skuteczna reintegracja wymaga kompleksowych interwencji, które uznają rodzinę nie tylko za zasób, ale i za podmiot wymagający wsparcia. Tylko takie podejście pozwala zbudować trwałe fundamenty pod reintegrację społeczną, wychodząc poza jednostkowe rozwiązania na rzecz długofalowej polityki społecznej zorientowanej na prewencję wykluczenia i recydywy (Naser i Visser, 2006).

Wsparcie w procesie readaptacji społecznej ma swoją dynamikę i zmienność. Na różnych etapach stroną dominującą może być inna jednostka – rodzina, Kościół, służba więzienna, społeczność lokalna czy też pomoc społeczna. Niemniej jednak to właśnie rodzina odgrywa kluczową rolę ochronną (Liu i in., 2023). W innych analizach wzięto pod uwagę, w jaki sposób różne formy wsparcia rodzinnego – instrumentalne (mieszkanie,

transport), emocjonalne (poczucie afilacji) i interakcyjne (wsparcie) – wpływają na efekty reintegracji, takie jak ryzyko recydywy, zażywanie substancji psychoaktywnych i popełnianie przestępstw. Badania wskazują, że wsparcie instrumentalne jest szczególnie istotne dla pozytywnych rezultatów reintegracji (Mowen i in., 2019). Proces readaptacji społecznej byłych więźniów charakteryzuje się dynamiczną strukturą wsparcia, w której różne instytucje i środowiska odgrywają zmienne role. Mimo tej zmienności to właśnie rodzina pełni kluczową, ochronną funkcję, szczególnie poprzez wsparcie instrumentalne – takie jak zapewnienie mieszkania czy transportu – które okazuje się mieć największy wpływ na obniżenie ryzyka recydywy i innych negatywnych zachowań.

Rodzina odgrywa zatem kluczową rolę w procesie resocjalizacji i reintegracji byłych skazanych, a utrzymywanie silnych więzi rodzinnych może znacząco zmniejszyć ryzyko recydywy. Badania wskazują, że osoby z silnym wsparciem rodzinnym mają większe szanse na znalezienie zatrudnienia, lepsze zdrowie psychiczne oraz niższy poziom agresji, co przekłada się na mniejsze prawdopodobieństwo powrotu do przestępczości. Paradoksalnie jednak, czas izolacji penitencjarnej niejednokrotnie osłabia zewnętrzne sieci wsparcia społecznego (Kjellstrand i in., 2022). Pozytywne wsparcie społeczne odgrywa istotną rolę w poprawie zdrowia fizycznego osób opuszczających zakłady karne, a pozytywne interakcje społeczne mogą przyczyniać się do poprawy ich kondycji fizycznej. Osoby wychodzące z więzienia często znajdują się w sytuacji zwiększonego stresu, a destrukcyjne relacje rodzinne mogą dodatkowo utrudniać ich proces adaptacji i prowadzić do ponownej wiktymizacji. Świadomość członków rodziny na temat ich wpływu na powodzenie reintegracji skazanych jest kluczowym elementem w przeciwdziałaniu recydywie. Edukowanie rodzin na temat związku pomiędzy zdrowiem a wsparciem społecznym może sprzyjać tworzeniu bardziej pozytywnego i stabilnego środowiska dla byłych więźniów. W tym kontekście dostęp do odpowiedniej opieki zdrowotnej po zwolnieniu znacząco zmniejsza ryzyko powrotu do przestępczości, co podkreśla potrzebę systemowego podejścia do problematyki reintegracji. Ważnym aspektem wspierania powracających więźniów jest także koordynacja działań pomiędzy rodzinami a organizacjami non-profit zajmującymi się reintegracją społeczną. W sytuacjach, w których rodzina nie jest w stanie zapewnić wystarczających zasobów materialnych lub psychologicznych, wsparcie organizacji społecznych może odgrywać kluczową rolę w stabilizacji sytuacji życiowej byłych więźniów. Co więcej, problemy zdrowotne stanowią istotny czynnik prognostyczny recydywy, a zdrowie wpływa na efektywność reintegracji (Fahmy i Wallace,

2019). Systematyczna ocena potrzeb zdrowotnych osadzonych przed ich zwolnieniem z zakładu karnego jest kluczowa dla skutecznej reintegracji. Brak ciągłości w opiece zdrowotnej może prowadzić do pogorszenia stanu zdrowia i zwiększenia ryzyka recydywy (Kinner i in., 2014). Z tego względu standardową praktyką w procesie przygotowania do zwolnienia powinno stać się systematyczne ocenianie potrzeb zdrowotnych osadzonych. Skuteczna reintegracja byłych więźniów wymaga uwzględnienia zarówno czynników zdrowotnych, jak i społecznych. Wsparcie rodziny, a także dostęp do opieki zdrowotnej i organizacji wspierających, może znacząco zwiększyć szanse na pomyślny powrót do społeczeństwa i ograniczenie recydywy (Fahmy i Wallace, 2019).

Podsumowanie

Rodzina stanowi jeden z fundamentalnych filarów procesu reintegracji społecznej osób opuszczających jednostki penitencjarne. Jej rola nie ogranicza się wyłącznie do zapewnienia wsparcia emocjonalnego czy materialnego – pełni ona również funkcję symboliczną, pomagając byłym skazanym w rekonstruowaniu ich tożsamości oraz przywracaniu poczucia przynależności do wspólnoty. W warunkach izolacji więziennej więzi rodzinne niejednokrotnie ulegają osłabieniu, a niekiedy całkowitemu zerwaniu. Mimo to właśnie rodzina najczęściej pozostaje głównym źródłem wsparcia po opuszczeniu zakładu karnego, stanowiąc punkt odniesienia i impuls do zmiany życiowej.

Jednak rola rodziny jako zasobu reintegracyjnego nie może być postrzegana w sposób oczywisty. Należy uwzględnić złożoność sytuacji psychospołecznej osób bliskich skazanym – często są one obciążone emocjonalnie, doświadczają długotrwałego stresu, wykluczenia społecznego i trudności ekonomicznych. Stygmatyzacja rodzin więźniów, często nawet nieuświadomiona, prowadzi do ich wtórnej wiktymizacji i może osłabiać ich zdolność do skutecznego wspierania osoby opuszczającej zakład karny. Z punktu widzenia praktyki resocjalizacyjnej kluczowe znaczenie ma zatem wdrażanie programów wsparcia rodzin. Warto również promować podejście partycypacyjne, w którym rodzina nie jest jedynie biernym odbiorcą działań pomocowych, lecz aktywnym uczestnikiem procesu reintegracji.

Utrzymywanie kontaktu osoby skazanej z rodziną w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności może pełnić funkcję profilaktyczną, pomagając skazanemu zachować orientację życiową. Przerywanie lub zanikanie tych więzi nie tylko pogłębia poczucie alienacji, ale także utrudnia odbudowę

relacji po zwolnieniu. Z tego względu warto dążyć do tego, by system penitencjarny aktywnie wspierał i ułatwiał utrzymywanie więzi rodzinnych (choćby poprzez odpowiednią organizację widzeń, jak i umożliwienie kontaktu telefonicznego, korespondencyjnego czy cyfrowego). Podkreślić należy również konieczność lokalnego osadzenia działań reintegracyjnych. Wsparcie instytucji pomocy społecznej, organizacji pozarządowych, kuratorów sądowych oraz lokalnych inicjatyw w miejscu zamieszkania osoby skazanej może znacząco zwiększyć skuteczność readaptacji, przeciwdziałając jednocześnie stygmatyzacji jego rodziny. Kluczowe jest, by działania te były spójne, długofalowe i zorientowane na budowanie trwałych więzi społecznych.

Podsumowując, należy stwierdzić, że skuteczna reintegracja społeczna nie może być traktowana wyłącznie jako indywidualny proces przemiany jednostki, lecz musi być rozumiana jako złożony proces społeczny, który obejmuje także jej najbliższe otoczenie. Włączenie perspektywy rodziny do systemu resocjalizacji nie tylko zwiększa szanse na ograniczenie recydywy, ale także pozwala ograniczyć negatywne skutki izolacji penitencjarnej, wpływając korzystnie na stabilność i dobrostan całych rodzin oraz społeczności lokalnych.

Literatura

- Burns, D., Murray, C., Ferguson, J., Moore, L. (2024). The experiences of men in prison who do not receive visits from family or friends: A qualitative systematic review. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 34(3), 271–295. <https://doi.org/10.1002/cbm.2332>
- Dargis, M., Mitchell-Somoza, A. (2021). Challenges associated with parenting while incarcerated: A review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(18), 9927. <https://doi.org/10.3390/ijerph18189927>
- Fahmy, C., Wallace, D. (2019). The influence of familial social support on physical health during reentry. *Criminal Justice and Behavior*, 46(12), 1738–1756. <https://doi.org/10.1177/0093854819870268>
- Harding, D.J., Morenoff, J.D., Dobson, C.C., Opatovsky, K., Williams, E-D.G., Wyse, J. (2016). Families, prisoner reentry, and reintegration. W: M. Burton, D. Burton, M. McHale, S. King, V. Van Hook (red.), *Boys and Men in African American Families* (s. 105–160). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-43847-4_8
- Kinner, S.A., Dooren, K. van, Boyle, F.M., Longo, M., Lennox, N. (2014). Development of an intervention to increase health service utilisation in ex-prisoners. *Health Justice*, 2, 4. <https://doi.org/10.1186/2194-7899-2-4>
- Kjellstrand, J.M., Clark, M.G., Mannan, I.A., Loan, C.M. (2022). Social support during incarceration: Predictors of external social support for incarcerated individuals. *American Journal of Criminal Justice*, 48, 1183–1203. <https://doi.org/10.1007/s12103-022-09685-6>

- Liu, L., Becker, P., Mowen, T.J. (2023). Social support during reentry: Family, mentor, religious, parole officer, and social service roles. *Criminal Justice and Behavior*, 50(7), 1053–1070. <https://doi.org/10.1177/00938548231166154>
- Marczak, M. (2018). Funkcjonowanie społeczne kobiet, których partnerzy przebywają w warunkach izolacji więziennej. W: M. Marczak, K. Nawrocka (red.), *Reintegracja społeczna osób opuszczających jednostki penitencjarne przy wsparciu potencjału społeczności lokalnej* (s. 137–156). Lublin: Stowarzyszenie Centrum Wolontariatu.
- Mowen, T.J., Stansfield, R., Boman, J.H. (2019). Family matters: Moving beyond “if” family support matters to “why” family support matters during reentry from prison. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 56(4), 483–523. <https://doi.org/10.1177/0022427818820902>
- Naser, R.L., La Vigne, N.G. (2006). Family support in the prisoner reentry process: Expectations and realities. *Journal of Offender Rehabilitation*, 43(1), 93–106. https://doi.org/10.1300/J076v43n01_05
- Naser, R.L., Visher, C.A. (2006). Family members’ experiences with incarceration and reentry. *Western Criminology Review*, 7(2), 20–31.
- Wolińska, P. (2016). Znaczenie instytucji rodziny w życiu osób odbywających karę pozbawienia wolności w świetle stanu badań socjologicznych. *Rozprawy Społeczne*, 10(2), 62–68.
- Żurek, A. (2020). Religijność polskich rodzin a proces modernizacji rodziny. *Przegląd Religioznawczy*, 1(275), 83–96. <https://doi.org/10.34813/prt1.2020.7>

Akty prawne

- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.).
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 16 grudnia 1966 r., weszło w życie 23 marca 1976 r.
- Rada Europy (2006). European Prison Rules (Rec(2006)2). Przyjęte przez Komitet Ministrów Rady Europy 11 stycznia 2006 r.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 r. Nr 90, poz. 557 ze zm.).
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. 2010 r. Nr 79, poz. 523 ze zm.).
- Zgromadzenie Ogólne ONZ (2015). United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules). Rezolucja 70/175 z dnia 17 grudnia 2015 r.